

School Violence in Context: Culture, Neighborhood, Family, School, and Gender

Rami Benbenishty & Ron Avi Astor (2005)

Oxford University Press (200 pages)

חיים עומר

ספרם של בנבנישתי ואסטור על אלימות בבית הספר הוא תיאור של המחקר המקיף והשיטתי ביותר שנעשה בנושא זה, לא רק בארץ אלא בעולם. בסיס הידע ומסקנות המחקר הם בעלי משמעות מרחיקת לכת לחיינו ולחיי ילדינו. לא בכדי זכה הספר בפרס היוקרתי על שם ויליאם גיימס לשנת 2006, המוענק על ידי התאגדות הפסיכולוגים האמריקאית (APA). אמנם הספר פורסם באנגלית, אך המחקר שעליו הוא מתבסס התפרסם ומתפרסם בדו"חות תקופתיים בארץ.¹

עבודת המחקר כללה 232 בתי ספר, 15,916 תלמידים, 1509 מורים ו-197 מנהלים. ההערכה כללה סוגים שונים של אלימות ומשתנים הקשורים באלימות, כגון: אלימות בין תלמידים, אלימות כלפי מורים, אלימות של מורים כלפי תלמידים, הבאת כלי נשק לבית הספר, הטרדה מינית על ידי תלמידים או מורים, תחושת ביטחון התלמידים בבית הספר, אקלים בית הספר ומדיניות בית הספר כלפי אלימות. המחקר אפשר השוואה בין בתי ספר שונים ובין אוכלוסיות שונות (יהודים וערבים, חילוניים ודתיים, בתי ספר יסודיים, חטיבות ביניים ותיכון, בתי ספר שבהם תלמידים מרמות סוציו-אקונומיות שונות, בנים לעומת בנות ועוד), כמו גם השוואה עם נתונים דומים ממדינות אחרות באירופה ומארצות הברית.

אחת התרומות המרכזיות של המחקר היא העמדת בית הספר במוקד: גישות רבות מתייחסות לאלימות בבית הספר כאל בעיה הקשורה בעיקר לאוכלוסיית התלמידים (למשל, אחוזים גבוהים של תלמידים עם בעיות התנהגות) או של הסביבה

¹ ניתן לעיין בממצאים ובמסקנות באתר האינטרנט:

<http://www.sw.hui.ac.il/research.asp?cat=283&in=233>

את האלימות הפיזית מבלי קשר להפחתת רוב סוגי האלימות המילולית. היוצא מן הכלל הוא השימוש באיומים: סוג זה של אלימות מילולית נמצא בהתאמה עם אלימות פיזית וחייב להיות מטופל בדרכים דומות. ממצאים אלה חשובים ביותר לבניית מדיניות יעילה. האמירה השגורה, כי אלימות פיזית מתחילה באלימות מילולית, ושעל כן אין אפשרות להתגבר על האחת ללא התגברות על השנייה, איננה נכונה! אין פירוש הדבר כי האלימות המילולית היא חסרת משמעות ושיש להשלים עם קיומה, אולם עלינו לדעת כי הטיפול באלימות הפיזית יכול להיות ממוקד ומוצלח, גם אם עדיין איננו מסוגלים לטפל ביעילות דומה באלימות המילולית. ממצאים אלה דומים למדי לממצאים שהעלינו בנוגע לאלימות ילדים במשפחה: הטיפול באלימות פיזית ובאיומים יכול להתקדם היטב גם כאשר הילדים ממשיכים לעתים להשתמש בשפה בוטה ומעליבה. גם כאן, אין להקל ראש בביטויים של אלימות מילולית, אולם אין לעשות גזרה שווה בין שני סוגי האלימות, ואין להניח שלא ניתן להשיג שיפור בסוג האחד ללא שיפור מקביל בסוג השני.

משתנה מרכזי בהתמודדות עם אלימות הוא המודעות של המנהל וצוות המורים. מודעות נמוכה מתבטאת בכך שהמנהל והמורים מעריכים את רמות האלימות כקטנות משמעותית בהשוואה להערכת התלמידים. לעתים קרובות מתבטאים מנהלים או מורים בדרך המקטינה את משמעות בעיות האלימות: "אין לנו בעיית אלימות! תלמידים דוחפים זה את זה ורבים ביניהם, אבל זה טבעי!" או: "זה תמיד היה ככה ותמיד יהיה! אבל בעיה מיוחדת, למשל, שמביאים נשק לבית הספר, אין לנו!" הקושי של גורמי המנהל להכיר בקיום בעיות אלימות הוא גדול במיוחד במקרה של אלימות מצד צוות המורים. בנושא זה מהווה סקר האלימות התקופתי אמצעי שכנוע יעיל. מנהלים או אנשי צוות אחרים, המקבלים את הנתונים שנה אחר שנה, הולכים ומשתכנעים בקיום הבעיה ובחומרתה. התוצאה היא לעתים קרובות מפתיעה: מודעותם של המנהל וצוות המורים לאלימות עולה, וכתוצאה מכך גוברת נכונותם לנקוט צעדים חד-משמעיים לצמצום האלימות. בעקבות שינוי זה מדווחים התלמידים על ירידה ברמות האלימות, בעוד המנהל והמורים מדווחים לעתים על עלייה! העלייה המדווחת על ידי האחרונים מצביעה על כך שהם נעשו מודעים יותר ושמים לב יותר לתופעות שמהן התעלמו בעבר. הירידה בדיווח על אלימות מצד תלמידים המלווה בעלייה מסוימת בדיווח מצד המנהל וצוות המורים, פירושה כי הדיווחים של התלמידים ושל הצוות התקרבו זה לזה. תוצאה זו מצביעה על הקטנת תחושת הפער והניכור בין התלמידים לבין בית הספר. מכאן גם החשיבות המכרעת שבעריכת סקרים שוטפים להערכת רמות האלימות – עצם ביצוע הסקרים מביא להעלאת המודעות ולנכונות לנקוט בצעדים.

הספר זורע אור על ביטויים נוספים של אלימות ועל ההקשר שבו הם מתקיימים. ממצא חשוב נוגע לביטויים של אלימות קשה: נמצא כי תלמידים המביאים נשק קר או חס לבית הספר הם על פי רוב תלמידים שמדווחים על רמות גבוהות ביותר של אלימות כלפיהם. תלמידים אלה מדווחים על היותם קרובן לאיומים חמורים, למכות

החברתית שבה בית הספר ממוקם (למשל, סביבה חברתית עם שיעור גבוה של עוני ואלימות). במחקר הנוכחי הועלתה התרומה הייחודית של בית הספר, דהיינו מדיניות בית הספר, עמדת המנהל והמורים, יחסי מורים תלמידים ואקלים בית הספר. הנתונים מראים, שגם כאשר הרכב אוכלוסיית התלמידים והסביבה החברתית החיצונית דומים, נבדלים בתי ספר זה מזה בצורה מובהקת ברמת האלימות; כלומר שינויים במדיניות ובאקלים של בית הספר עשויים להביא להקטנה משמעותית ברמות האלימות ולהעלאת תחושת הביטחון של התלמידים.

בבתי הספר בישראל נפוצה ביותר האלימות הפיזית, הקובעת במידה רבה את תחושת הביטחון של התלמידים. אלימות זו מתבטאת בדחיפות, במכות, בקטטות, בפגיעה ברכוש (של תלמידים ושל בית הספר), בהפחדה ובאיומים. בסוג זה של אלימות (שאותה מאפיינים המחברים כאלימות פיזית "מתונה עד בינונית") בולטת ישראל לרעה בין כל המדינות המתועשות. חלק גדול מן התלמידים סובלים ממנה ישירות וכמעט כולם נחשפים אליה בעקיפין, בעצם נוכחותם במצבים שבהם תלמידים אחרים מוכים או מאוימים. למרבה המזל, סוג זה של אלימות יכול לפחות באורח משמעותי, אם בית הספר נוקט במדיניות מתאימה ושיטתית. כך, אם רמת המודעות של המנהל והצוות לקיום הבעיה גבוהה, ואם הם קובעים ומיישמים תגובות חד-משמעיות, האלימות פוחתת בצורה בולטת. לעומת זאת, חוסר מודעות, הכחשה או התעלמות מצד המנהל והצוות וכן חוסר עקיבות או סלחנות יתרה מביאים לרמות גבוהות של אלימות ולירידה בתחושת הביטחון של התלמידים. העובדה שאלימות זו היא כה נפוצה, וכן העובדה שהיא מגיבה היטב לטיפול נחוץ, הופך אותה ליעד מועדף להתערבות. המחברים מדגישים, כי בעוד התמודדות עם סוגים אחרים של אלימות, למשל אלימות קשה (המאופיינת בין השאר בשימוש בנשק קר או חם), דורשת מיקוד ומאמץ מיוחדים ורלוונטית לקבוצה יחסית קטנה של בתי ספר, השינויים במדיניות בנוגע לתופעות האלימות הפיזית המתונה עד בינונית הם רלוונטיים לכל בתי הספר בארץ. יעילות מיוחדת נודעת למדיניות המשלבת גישה משמעותית החלטית עם גישה אנושית מקרבת כלפי התלמידים. שילוב זה מאפשר הקטנת הניכור בין התלמידים לבין בית הספר יחד עם הגברת תחושת הביטחון. המלצת המחברים בנושא זה חופפת לניסיוננו בהקשר המשפחתי: השילוב של התנגדות נחושה אך בלתי אלימה מצד ההורים עם מאמצי קירוב ומחוות פיוס כלפי הילד משיג את התוצאה האופטימלית, הן מבחינת רמת הביטחון והן מבחינת האקלים המשפחתי.

אחד הממצאים המעניינים של המחקר הנוכחי הוא כי האלימות הפיזית המתונה עד בינונית היא במידה ניכרת בלתי תלויה ברוב סוגי האלימות המילולית. אלימות מילולית המתבטאת בקללות ובשפה גסה ומעליבה היא נפוצה ביותר בישראל. תלמידים רבים מתנסים באלימות מסוג זה על בסיס יום יומי, ולא רק מצד תלמידים אחרים – כרבע מן התלמידים מדווחים שהם היו קרובן להשפלות ולשפה פוגעת ומעליבה מצד מורים! עם זאת, הנתונים מראים שניתן להפחית משמעותית

הערכת טיפול – מערכים חד-מקריים ושיטות נוספות

מאת: **ורד סלונים-נבו (תשס"ה)**

באר שבע: הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב (303 עמודים)

חיכל שמאי

הספר "הערכת טיפול – מערכים חד-מקריים ושיטות נוספות" מביא בפני הקוראים אפשרות הערכה של תוצאות התערבות באמצעות מערך מחקר חד-מקרי ($n=1$). הערכה שיטתית של התערבויות טיפוליות נעשית לעתים רחוקות, בעיקר בגלל הקושי להגיע למדגם גדול והומוגני מבחינת הגדרת הבעיה שבה מטפלים, משתני הרקע של המטופל ומשתנים מורכבים של דרך ההתערבות (הכוללים משתנים בלתי ספציפיים, כמו קשר, אמפתיה וכו'). מטפלים רבים ממקצועות שונים אמנם מצדדים בצורך להערכה שיטתית של התערבויות טיפוליות, אך במקביל הם טוענים כי כמעט שאין אפשרות לבצע זאת.

בספרה של סלונים-נבו מוצגים לפני הקוראים סוגים שונים של מערכי מחקר חד-מקריים, הפותחים בפני אנשי המקצוע מספר אפשרויות להערכת תוצאות טיפול. הספר מביא בפירוט ובבהירות את העקרונות המנחים את הערכת הטיפול החד-מקרית, כמו: הגדרה ברורה של הבעיות שבהם רוצים לטפל, הגדרה מפורטת של מטרות הטיפול, הגדרה של מרכיבי ההתערבות, בחירת מערך המחקר, מדידה חוזרת לאורך תהליך הטיפול והדרך לניתוח הנתונים. לאחר הצגת העקרונות המנחים מתארים פרקי הספר בהרחבה כל אחד מהעקרונות, תוך הצגת דוגמאות רלוונטיות מהשדה. המחברת מודעת לקושי שבביצוע הערכה ומביאה מקרים המאפשרים לקורא להבין כיצד ניתן לבצע כל שלב במחקר, כולל הקשיים והאפשרויות העומדים בפני מבצע המחקר.

הספר סוקר את כל שלבי ביצוע המחקר: בחירת הבעיה להתערבות והגדרתה, בחירת המטרה להתערבות והגדרתה, בחירת דרכי המדידה של עצמת הבעיה ושל השינויים החלים בה. בפרקים השלישי, הרביעי והחמישי מציגה המחברת את הדרכים שבהן אפשר לתרגם את ה"בעיה" ואת ה"מטרה" למספרים שניתן להציגם ולבצע בהם עיבודים סטטיסטיים. הפרק השישי מתמקד בהגדרת ההתערבות ובתיאור ספציפי שלה – תוך התייחסות לשיטה הטיפולית (פרטנית, זוגית, קבוצתית וכו'), לגישה התאורטית שבבסיס ההתערבות ולטכניקות המרכזיות. המחברת מאפשרת לקוראים לחבר בין מספר גישות וטכניקות ובכך להתמודד עם הקושי של יישום התערבות תוך היצמדות נוקשה לגישה אחת ולטכניקות

קשות או לאיום או תקיפה בנשק. הם לא יגיבו לאמצעים משמעתיים גרדא, כי הפחד שלהם מן התלמידים האחרים גדול פי כמה מן הפחד מכל אמצעי משמעת. על כן, בבתי הספר שבהם תופעות אלו מגיעות לממדים מדאיגים (כ-10% מכלל בתי הספר), יש לתכנן מדיניות קפדנית במיוחד, שתתמקד לא רק בתלמיד שנתפס עם נשק אלא גם באיום שתלמיד זה נחשף אליו. בסוגים אלה של אלימות לא די בהיערכות של בית הספר בלבד, אלא יש צורך בשיתוף של גורמים אחרים, כמו משטרה וגורמי קהילה אחרים. סקרי האלימות מאפשרים לזהות בתי ספר אלה ולמקד בהם מאמץ מיוחד. מסקרים אלו ניתן להסיק גם מסקנה הפוכה, שאף היא חשובה: אין להתמקד בסוגי האלימות הקשה ברמה הבית ספרית בבתי ספר שבהם תופעה זו היא שולית ביותר. מיקוד מסוג זה, למשל על ידי חיפוש שוטף בילקוטים של התלמידים או נוכחות משטרתית מוגברת, עלול להעלות את רמת הניכור בבית הספר וליצור אווירה מפחידה, שתגרע מתחושת הביטחון של התלמידים.

תחום נוסף שבו הספר מאיר את עינינו הוא תחום ההטרדות המיניות. המחקר מראה שניתן לחלק את ההטרדה המינית לשני סוגים שונים: הטרדה במטרה להשפיל (למשל, שימוש בשמות גנאי, הורדת בגדים של ילד אחר בציבור ועוד) והטרדה במטרה ליצור מגע מיני (למשל, נגיעות ללא הסכמה או ניסיונות בוטים "להתחיל" עם תלמיד או עם תלמידה). ההטרדה במטרה להשפיל דומה וקשורה לאלימות פיזית מתונה עד בינונית. המדיניות הבית ספרית המכוונת לסוג זה של אלימות תהיה קרוב לוודאי יעילה גם להטרדה מינית זו. לעומת זאת, הטרדה במטרה ליצור מגע מיני עשויה לחייב מיקוד אחר, למשל, בהגדלת המודעות והמעורבות של כלל התלמידים. הספר מעלה ממצא חשוב נוסף בנושא ההטרדות המיניות: תופעות אלו נפוצות כבר בבית הספר היסודי (אם כי בביטויים שונים) ועל כן מצריכות תכניות התערבות ברורות כבר בשלב זה!

מעטות העבודות במדעי החברה שמסקנותיהן עשויות ליצור שינוי מרחיק לכת בתחום שבו הן עוסקות. עבודת המחקר של בנבנישתי ואסטור שייכת לקבוצה זו. סקריהם השיטתיים על אלימות בבתי ספר כמוהם כמיפוי של אזור שקודם לכן היה עבורנו "טרה אינקוגניטה". כל התמודדות עם הבעיה תסתמך מעתה על בסיס נתונים שיאפשר החלטות מושכלות והערכת יעילות אמינה. כחברה, עלינו להקפיד להמשיך ולקיים סקרים אלה ולדאוג להפצת הנתונים בצורה רחבה יותר ויותר. הטיעון המושמע תכופות: "אנו יודעים היטב על האלימות בבתי ספר! מה שאנו צריכים אלו מחקרים כיצד להתמודד עמה!" הוא בלתי תקף. מובן שיש לנו צורך בפיתוח ובדיקה של כלים יעילים יותר, אך המחשבה שניתן לעשות זאת ללא הסקרים השוטפים היא שגויה. כמו כן, יש להתנגד לנטייה להימנע מלשאול את התלמידים שאלות מסוימות (למשל, בנוגע לאלימות מצד צוות המורים) ולנטייה "לצנזר" חלקים מסוימים של הסקר (כגון פרסום הנתונים בנושא אלימות מורים). צנזורה תשיג תוצאה אחת בלבד – הגדלת ההתעלמות וההכחשה.

שורשים חיים: פרקי זיכרונות

מאת: **יעקב רנד (תשס"ז)**

בני ברק: הוצאה פרטית (338 עמודים)

משואה לתקווה: עבר, הווה ועתיד

חרדני אריאלי

בני אדם נמנעים במידה רבה מתיאור ישיר של עצמם. במקום לתאר את דמותם ותכונותיהם, הם מרבים לספר על עצמם ועל מעשים שהיו בחייהם כדרך שהם נראים ומתבארים להם בזמן הסיפור.

סיפוריהם אינם "אובייקטיביים". במידת-מה, המספר לעולם בונה עולמות, מעלה התרחשויות לתודעתו, מעבדן ופורשן בפני אחרים, לאחר שטבע בהם חותם סובייקטיבי.

לעתים הסיפור המועלה הוא ביטוי לגעגוע. המספר אינו מבקש להשכיל את שומעיו או את קוראיו, כשם שהוא מבקש להציל מנשייה זיכרון, שהוא, המספר, חש שהולך ואובד לו.

סיפורי חיים נושאים עמם לרוב פרקים הקשריים ופרקים אישיים. פרקים הקשריים הם אותם פרקים שעניינם העיקרי הוא סיפור ההקשר התרבותי או ההיסטורי שבהם דברים התרחשו.

אדם מביא את תולדות עצמו בימי השואה תוך שהוא מבארם במידה רבה באמצעות תולדות הקהילה שלו או באמצעות העלאת היבטים מתולדות מלחמת העולם השנייה. לעומתו, יש שאדם מביא את תולדותיו תוך צמצום מרבי של פרטים שמעבר לביוגרפיה האישית שלו. סיפור הקשרי בלבד או סיפור אישי כליל כנראה אינם בגדר האפשר.

"שורשים חיים", סיפורו של יעקב רנד, הוא סיפור הניצב באמצע הרצף ההולך ונמשך בין הקוטב ההקשרי המובהק לבין האישי כליל. הוא סיפורו של איש המעוגן בעולם יהודי ההולך ונשכח בחלקים רבים שלו, והוא בעל דחף אדיר לקיים עולם זה, ולו באמצעות העלאת זיכרון מייסר.

בספר הולך רנד לאורכם של כמה נתיבים.

נתיב אחד, דומיננטי, מורכב מתולדות ההקשר של חייו, מאפיזודות מחיי הציבור האנושי שהוא, רנד, חלקיק זעיר שלו, בן דור אחרון כמעט.

בנתיב זה שולט אילן יוחסין "שבטי". רנד מציג בחלק זה זכרי עובדות שבמשפחות רבות אחרות נוטות להישכח כליל. שני זוגות "זקנים" היו לרנד, הורי אביו והורי

המיוחדות הקשורות אליה. הצגה זו של הדברים באה לענות על טענות של מטפלים שונים ש"קשה להעריך התערבויות טיפוליות, מאחר שהן נעשות תוך אינטגרציה של גישות שונות".

בפרק השביעי מציגה המחברת בצורה מפורטת ומקיפה את מגוון האפשרויות של מערכי מחקר חד-מקריים, תוך תיאור מדויק של המצבים שבהם ניתן להשתמש בכל מערך מחקר ושל רשת התקפות הפנימית והחיצונית של כל אחד ממערכי המחקר. בשני הפרקים הבאים מתוארות הדרכים שבהן ניתן לנתח את תוצאות המחקר, הן באופן חזותי והן באופן סטטיסטי, תוך הצגת האפשרויות להבנת התוצאות של כל אחת מדרכי ניתוח הנתונים. מתוכן הפרקים עולה כי מטפלים החוששים מביצוע ניתוחים סטטיסטיים יכולים להגיע למסקנות בסיסיות לגבי יעילותה של ההתערבות גם באמצעות הצגה חזותית של החומר.

בשני הפרקים האחרונים מעלה המחברת מספר דילמות מרכזיות בביצועי הערכה חד-מקריים, כגון מיהם המעריך, המטפלים והפונים או מה משמעות הדבר שהמטפל הוא גם המעריך – הן לטיפול והן להערכה.

הספר בכללותו הוא מקיף ומפורט ועם זאת כתוב בצורה ברורה המאפשרת לקורא להבין את המהות ואת דרך הביצוע של הערכת טיפול במערך חד-מקרי. בעולם כולו החלו להתפרסם חומרים הקשורים למערכי מחקר חד-מקריים כבר בשנות השבעים. למרות התקווה הגדולה שגישה מחקרית זו תגביר את ביצוע ההערכות הטיפוליות, הדבר לא התרחש. אולי באמצעות ספר מצוין זה ניקח אנו, אנשי המקצועות הטיפוליים והחינוכיים הישראלים, את האתגר ונערוך את ההתערבויות שאנו מבצעים. דבר זה חשוב ומשמעותי הן לאנשים שבהם אנו מטפלים והן לנו עצמנו כאנשי מקצוע.

בודדים הופך עתה ספרו מדין וחשבון על תולדות הכלל למסמך חושפני על כאב השכול.

במקום אחר משתף רנד את הקורא בחרדותיו בהיוולד לו בת פגועה בתסמונת דאון. גם כאן הוא מתיר לרשות היחיד שלו להיפרץ לנוכח לחציו של אירוע אישי מאוד. סיפור ההורים המיוסרים, רנד ואשתו, מובא ללא כחל וסרק, באומץ, בישרות ובכוונה כנה לשתף הורים אחרים בחויית ההתמודדות על רווחת הבת הפגועה.

ספרו של יעקב רנד הוא ספר מרגש.

אמו. רנד מבאר את חייו ומשמעותם על פי ארבעת "זקניו". אלה חיו ברומניה, בפיסת טריטוריה בעלת גבולות המשתנים תדיר שישבו בה יהודים כמותם, רבים מהם שומרי מצוות ובעלי הלך חיים יהודי-אשכנזי משכילי, חסידי או מתנגדי. רנד מדבר בגאווה לא מוסתרת על הקשרים המשפחתיים-העדתיים בין "זקניו" לבין כמה מחשובי הצדיקים במאה התשע עשרה ובמחצית הראשונה של המאה העשרים. לאו מילתא זותרתא היא להיוולד לאנשים שקיימו מגע חי ומתמשך עם אדמו"רים שסבבו את החוזה מלובלין, או עם צדיקים בשיעור קומתם של רבי ישראל מרוזין וצאצאיו בני שושלת סדיגורה.

רנד, פרופסור מן המניין בבר-אילן, גאה במקורותיו – לא באלה שמסביבת הפסיכולוגים ואנשי החינוך שבמזרח ארצות הברית, כי אם באלה שבבוקובינה, בטרנסילבניה ובבסרביה. אלה האחרונים מוכרים לתלמידיו של חוקר חשוב זה בהתפתחות האדם פחות מאשר גדולי ישראל, צדיקי הדורות האחרונים, שאבדו בשואה.

נתיב שני הוא נתיב מודעיו וקהילותיהם; הרבים שכלו והמעטים ששרדו – כך או אחרת – בימי שלטון הנאצים באירופה.

בנתיב שלישי מעלה רנד את זכרם של דודים, דודות, בנים ובנות, צאצאי משפחתו ומשפחת אשתו, ובנתיב רביעי הוא מעלה סיפור אישי שחשיבותו ההקשרית מועטה יחסית: על עצמו כילד, כחבר בתנועת נוער, כסטודנט וכפרופסור. ובתוך כך הוא מספר סיפור אישי על ילדיו שלו ועל השמחות והעצבונות שהביאו אלה עליו ועל אשתו. באחד מעמודי הספר הוא מתוודה, כי יש שעולה בו חשש שמנקודת ראותם של קוראים שאין להם נגיעה רבה לחיי קרוביו, עלולים סיפוריו המפורטים על בני משפחתו להיראות כעוסקים בעניינים חסרי ערך.

לא כך הוא. תיאורים דקדקניים אלה נותנים תמונה גדושה ומעובה של חיים יהודיים בעשרות השנים האחרונות והופכים למקור מכלי ראשון, חיוני, ודומני שאף נדיר, לאורח החיים של הציונות הדתית במדינה במלאות יובל להיווסדה. רנד גם מכניס את קוראיו במאור פנים וביושר לחייו האישיים ולתהפוכות שידע.

בתיאור בני משפחתו, ילדיו ומשפחותיהם הגרעיניות, חוצה רנד לעתים את הגבולות הנוהגים בין הפומבי לבין האישי. העיסוק בהעלאת סיפור החיים מעורר אצל המספר לא פעם יחס דו-ערכי לפרטיותו.

מצד אחד, רבים חשים כי פתיחת רשות היחיד שלהם בפני הרבים היא מעשה של חשיפה מביכה מדי; מצויים כידוע רבים שעברו את מוראות השואה ונמנעו לחלוק את כאבם אפילו עם ילדיהם. אלה חשים לעתים כי האינטימיות גוזרת השתיקה וההבלגה שלהם הותירה אותם גלמודים כלשהו. בנפשו של רנד גמלה ככל הנראה ההחלטה לבטא בפומבי את הסיפורים הקשים של חייו, גם ככלי לפרוק אותם ואת רושםם מעליו. ברוח אלגית הוא מספר בפירוט על בן שאבד לו ולרעייתו. בעמודים